

ALTERNATIIVSEID ETÜMOLOOGIAID VI *KARSIMA, LUGA, TERA(S), TIIB JA TÕRKUMA*

LEMBIT VABA

Annotsatsioon. Artiklis esitatakse uus või täpsustatud etümoloogiline tõlgendus sõnadele *karsima* 'oksi laasima', *luga* (*Juncus*), *tera(s)* 'nahariba õmbluste tugevdamiseks', *tiib* 'loomade (lindude, putukate) lendamiselund' ja *tõrkuma* 'mitte kuuletuma, vastu hakkama'.

Võtmesõnad: etümoloogia, sõnalaenud, eesti keel, läänemeresoome keeled, balti keeled

karsima 'oksi laasima'

Ee *karsima* '(oksi) laasima' on murdeverb, mida tuntakse ranniku- ja saartemurdes: R (Lüg Jõh Iis Vai) `karsima(ie), S (Khk) `kaarsima, (Mus) `kaartsima, (Khk Pha VII Põi) `kaasima, (Kaa) `kaaskima id., Kuusalust on registreeritud hälbiva vokalismiga tüvevariant `kirsima (EEW 3: 718; EMS). Wiedemanni sõnaraamat (1973: 214) noteerib kõne all oleva verbi üksnes Saaremaalt: *kar̄tsima* : *kar̄tsida* (O) 'abhauen (Aeste von den Bäumen)'.

Verbil on vasteid kõigis läänemeresoome keeltes peale liivi:

- vđj *karsia* : *karzin* 'laasida; (villa) kraasida; (lina) sugeda / обрубать ветви (с бревна)' (VKS 2: 99);
- sm *karsia* : *karsin* 'hakata puista oksia; vähentää, supistaa, poistaa / abästen; aussortieren, kürzen': *karsia puu(ta)*, *karsia oksia* (SKES 1: 165; SSA 1: 317); mrd 'raapia; kivistää' (Koivulehto 1971: 383);
- is *karsia* : *karzin* 'karsia; raaputtaa; jälttää naurista' (Nirvi 1971: 138), H *karsi(ag)* 'kärpida, välja noppida' (Laanest 1997: 63);
- krj *karšie* 'oksia, karsia', T *karžie* id., A *karzie*, *karzia* id. (KKS; Punžina 1994: 89);

- lü *karžida*, *kóaržida*, *kuaržida* 'karsia, hakata (puuta, havuja)' (Kujola 1944: 110);
- vps *karštā*, *kařšta* '(oksi) laasida / обрубать (сучья)' (Zajceva, Mullonen 1972: 182).

Vepsa või aunusekarjala keelest on laenatud vene murdekeelne *кързатъ*, *кóрзатъ* 'karsia, kuoria (puita), kaataa (puita), hakata havuja' (SKES 1: 165 sub *karsia*; EEW 3: 718 sub *kartsima*).

Oletan, et ee *karsima* jt on eventuaalsed balti laenud, millele olen tähelepanu juhtinud juba varem (Vaba 1990: 129; Vaba 2015: 26, 49), kuid detailise etümoloogilise käsitluse esitan selles artiklis.

Vlms **karti-* > hlms *karsi-* oletatav balti laenualus on **skardī-*: vrd ld *skardýti* (*skařdo*, *skařdē*), *skárdyti* (*skářdo*, *skárdē*) '(loomi) tapma, veristama; lõikama, raiuma; hammastega puruks, lõhki kiskuma, rebima, hambaid sisse lööma; jalgadega maha tallama, k(r)aaanima; (käsikivil sõredaks, kruubiks) jahvatama; peenestama, tükeldama (nt lehti, õlgi loomadele); jagama (põlde tükkideks); murdma (nt äike puid)' (LKŽ). It *skårdit* 'väikesteks tükkideks tegema, puruks, peeneks tampima, peenestama / zerteilen, zerstampfen' (ME 3: 880). Balti verbi etümoloogiliste vastete eri ablautastmeid esindavad ld *skeřsti* (*skeřdzia*, *skeřdē*) (< **skerd-ti*) '(loomi) tapma, veristama', It *škērst* (*škēřž*, *škēřda*) 'lõhki ajama, lõhkuma, lahti lõikama, lahkama; raiskama', mpr *skurdis* 'kõblas' (ME 3: 880; 4: 37; LEW 2: 797, 803), vvn *о-скър-дъ* 'kirves', *скоп-дъ* 'liik mõõku', vn mrd *скоро-да* 'äke', *скородѣтъ* 'äestama (tav enne külvi); tärgranud kartulit, lina vms rohima; istutusridu põllul ette märkima' (Otkupščikov 1967: 136); ieur arhetüüp **sker-d-* (Pokorny 2: 940–941).

Jorma Koivulehto (1971: 383–386, vt ka 1999: 38 viide 27) on esitanud *karsia*-verbile germaani etümoloogia: germ **skardian-*, vrd visl *skerđa* 'sälkima, kahju tegema, vähendama', vingl *scierdan* 'haavama', vüsk *skerten* 'lõhki kiskuma, vigastama, sandistama, vähendama'. Nagu balti, nii on ka germaani laenude vanem kihistus osalenud häälikumuutuses *ti* > *si*, mistõttu häälikuliselt on vastuvõetavad mõlemad laenuetümoloogiad, kus nii balti kui ka germaani laenualus on seotud sama ieur arhetüübiga, kuid semantiliselt on balti verb läänemeresoome *karsima*-verbile lähem, millele on tähelepanu juhtinud ka Ralf-Peter Ritter (1993: 72). On huvitav lisada, et Kazimieras Jaunius kõrvutas juba 1902–1903 paiku sm *karsia* leedu verbiga *skardyti* (vt Jaunius 1972: 249).

luga : loa (Juncus)

Liigirohke *Juncus*-perekonna rohttaimi tähistav rahvakeelne taimenimetus *luga : lua ~ loa ~ luga* on Eesti murrete sõnaraamatu (EMS) järgi tuntud lõunaeesti murdealal ja sellega külgnevas Äksi ja Kolga-Jaani murrakus, nt Ote *vij sihen* [vee sees] *om kah kõige sugumast` aina, sääl om lukka ---*. Gustav Vilbaste (1993: 376) kirjutab, et „*luga* on vana ning seda tarvitatakse sagedasti peamiselt *Juncus effusus*’e [s.o hariliku loa], aga ka *Schoenoplectus lacustris*’e [järvkaisla e järvekõrkja] nimena ---“. *loa* kohta võib tuua näiteid ka regilaulukeelest: Puh (1889) *Sirge om luga merenna / Veel mo velle sirge'emba*; KJn (1904) *Olin kui uba ilusa, / Kasvsin kui luga loimussa* [luhas] (ERA). *luga*-tüvelised on lõunaeestilised *lugane* ’harilik luga; järvkaisel’, *lugas* ja *lugask* ’järvkaisel’ (Vilbaste 1993: 377, 570). *loa* kõrval esinevad murdekeeles veel samatähenduslikud *luda*, *luha* ja *luht*.

Nimetuse esmamainija on Hupel (1780: 209): *lugga*, Gen. *loa* Schilf d. Hariliku ja keraloa (*Juncus conglomeratus*) majanduslik tähtsus on seisnud selles, et nende pikkadest painduvatest vartest on punutud toolipõhju ja mitmesuguseid vaipu, millele osutavad mh ka mõned EMSi lausenäited: Har *lua_kasusõ järve veeren vii sisen* [vee sees], *lua ja_kalmusõ?*; *toolitegijä käävä ega suvõ mi järven lukõ`otsman*. See lõunaeesti taustaga taimenimi on võetud taimesugukonna *Juncaceae* ja perekonna *Juncus* ametlikuks eestikeelseks nimetuseks: *loalised* resp. *luga*.

Teistes läänemeresoome keeltes taimenimetust *luga* ei tunta. Etümooloogilistes käsitlustes on *luga* peetud päritolult ebaselgeks (nii EEW 5: 1377; Raun 1982: 80; Koponen 1998: 122). Julius Mägiste (*op. cit.*) on siiski esitanud oletuse (mida refereerib ETY), et *luga : loa* on vahestine proportsionaalanaloogiline areng *luda : loa* ’terava otsaga puu- või luupulk tohu või niine kiskumiseks; viisunõel, soalipits’ asemel, millel on vasted kõigis läänemeresoome põhjarühma keeltes peale vepsa (vt SSA 2: 113–114 sub *luta*). Sellele mõttele on Mägiste viinud tõik, et *luta* tähistab põhjarühmas keeliti ka vikativitsa (vikativõru), mis võib-olla tehti kõrkja või mõne muu jämeda ja sitke taime varrest: „das ofte Wiederkehren der Bed. ’Sensenband’ scheint darauf hinzudeuten, dass ostseefi. *luta* urspr. aus Schilf oder irgendwelchen anderen dicken und zähen Gewächsstielen angefertigt war“. Talletatud etnograafiline materjal pigem ei toeta seda oletust: kõlblik vikativits tehti lõhestatud paakspuuoksast, pajukoorest, toomingavitsast või hoopis puujuurest, millega vikativraud kanda pidi löe

alumise otsa külge kinni mähti (vt EKMS 4: 533 Vikat; Ränk 1995: 239 sub *vikat*). Samalaadsed on muudegi allikate teated: sm mrd [viikatteen] *luta tahi nijek kiskalleŕtaam* (= kiskaistaan) *pajusta* (SMS sub *luta'*); krjA *stoikan luda on tuomez* 'vikativits on toomingast' (KKS sub *luta*). Liiatigi puudub ee *luda*-sõnal tähendus 'vikativits'. Seetõttu pean tõepärasemaks oletust, et hoopiski Põhja-Tartumaalt ja sellega külgnevast Plt ja TMR murrakust registreeritud häälikuvariant *luda* 'harilik luga, järvkaisel; metskõrkjas (*Scirpus sylvaticus*)' (EMS) on teisene, tekkinud proportsionaalanaloogiliselt sõnaga *luda : loa* pro *luga : loa*.

Olen juba varem (Vaba 1989: 216; Vaba 2011a: 757) osutanud *loa* võimalikule balti päritolule ja esitanud kõrvutuse sõnadega lt *luga* 'soine õõtsik kinnikasvanud järves', ld *liūgas* 'väike soo, mädasoo'. Kõrvutus rajaneb kahel tõsiasjal: luga kasvab niisketel ja märgadel niitudel, karjamaadel, veekogude kallastel; taime iseloomuliku kasvukoha nimi on võinud semantilise tüpologia kohaselt hakata tähistama taime ennast (vrd *luht : luha* 'suurvee ajal üleujutatav ala oru lammil, jõe või järve kaldal, lamminiit' → *luht : luha* mrd 'luga, kõrkjas'). EMSi järgi tähistab Tarvastus *luga* luhta, jõeäärset heinamaad, EKMSi järgi (3: 1126 Taimed) ka luga: *luga pääl vedäsime* [noota suurvee ajal]. Hiljem on ee *luga* etümoloogia suhtes sõltumatult samasuunalisele seisukohale jõudnud läti etümoloogiasõnaraamatu autor Konstantīns Karulis, kõrvutades teda samasse perre kuuluva leedu sõnaga *lūgnas* 'vesiroos, vesikupp' ← 'paindub nõtkes taim' (LEV 1: 546–1547 sub *luga*). Jānis Endzelīns on oletanud, et lt mrd *luga* (häälikuvariant *luga*) on võib-olla esindatud küla- ja talunimes *Lugi* (Latgale Kārsava resp. Viļaka) ning talunimeses *Liel-* ja *Maz-Lugas* (Zemgale Penkule) (Endzelīns 1961: 344). Läti apellatiivi *luga* etümoloogilised vasted on tüvesisese *ū-* ja *u-*ga ld *lūgas*, *lūgnas* 'jõeveest üleujutatud madal koht; soine jõeharu; veelomp; mülgas, õõtsik; tiik; sügav koht jões, võrendik', *Lūgnas* (järvenimi), vrd *liūgnas* (-*iū-* < -*iau-* < *-*eu-*) 'veelomp; porine koht, muda; õõtsik, lodu', *liugēti* (*liūga*, *liugējo*) 'õõtsuma, kõikuma'; *lūgnas*, *lūgnas* 'õõtsik, mädasoo', *lūgnē*, *lūgnē*, *liūgnas* 'vesiroos (*Nymphaeae*); vesikupp (*Nuphar*)', mpr *Lūgelgen* (järvenimi), sl **luža* (< **loug-ja*): vn *лужа* 'loik, vihmaveelomp; mrd niiske soine koht; väike järv; paisjärv, tiik; madal heinamaatükk' jt, alb *lēgatë* (< **lougata*) 'loik, veelomp, soo'; ieur arhetüüp: **lug-* : *lūg-* 'mustjas; soo' (ME 2: 510, 542; LEW 1: 379; Smoczyński 2016: 734; LKŽ; Pokorny 2: 686; Preobraženskij 1959: 475; ËSSJa 16: 217–219).

Eeldatav laenualus oli *u-*, mitte *ū-*line (**luga-* ~ **lugā*), sest blt *ū* > lms *ū* (vt Kalima 1936: 71), kuid laenualuse häälikuehitus ei võimalda täpsemalt määrata, kas kõne all on vanem balti või noorem läti laen. Pidades silmas *loa* suhteliselt piiratud lõunaestilist levilat, tuleb arvestada pigem noorema laenuga.

tera(s) 'nahariba õmbluste tugevdamiseks'

Lms *terä* esindab mitut eri päritolu homonüümset tüve: 'terariista löikeserv; viljatera vms; nahariba õmbluste tugevdamiseks jt'. Olen varem osutanud, et sm *terä* 'päikese-, kuuketas; õiekroon, kroonlehed; õis', ee *tera* '(päikese)kiir' ja *terendama* 'õhus peegeldama, kangastama, kangastuma' on vanad balti laenud, lvK *starā* 'kiir / Strahl' aga samatüveline hiline läti (taas)laen: < blt mrd **stera-*, vrd **stara-* > lt *stars* 'kiir', *atstars* 'peegeldus, vastuhelk, kuma', *atstarot* 'kiiri tagasi peegeldama, särama lõõma' (Vaba 1997: 229–230; Vaba 2015: 87–88).

Alljärgnevas püüan näidata, et samast balti murdelisest laenualusest **stera-* lähtub ka ee *tera*, *teras* 'nahariba õmbluste tugevdamiseks' jt. EKMSi ja VMSi andmeil levib sõna ulatuslikult Lääne-Eesti saartel ja Põhja-Eesti mandriosas, samuti Mulgi murdes: *teras* 'nahariba, mis saapasääre või pastla kokkuõmblemisel vahele õmmeldakse' (EKMS 1: 711 Jalanõude osad, 1: 1246 Kingsepatöö), *teras*, *tera* (Hi Pöi Muh) 'kitsas nahariba (kasuka õmbluste vahel) õmbluste tugevdamiseks ja veepidavuse suurendamiseks; rõiva ehispael': *kasuka t.*, *saapa t.* (EKMS 2: 1102 Nahatööstus; VMS), *teräs(s)*: *terässe* (M) 'naharibake kasuka õmbluste vahel' (VKM 7: 329), *teräšk*: *teräski* (Trv Pst Puh Kam Ote) 'nahariba' (VMS): *pargit nahast pastla ja punane teräsk* [nahariba] *olli nuki pääl* [pastlanina peal] (MES); *tera* (D) 'schmaler Lederstreifen, welcher zwischen zwei Ränder genäht wird' (Wiedemann 1973: 1145). Ilmari Manninen (1927: 208) ütleb, et Mustjala kasuka *teras* on lai, „see ei asu enam õmbluse sees, vaid on moodustunud vahele, mille külge mõlemate kasukanahkade ääred on kinni õmmeldud“.

Sõna on registreeritud kõigist läänemeresoome keeltest peale liivi:

- vdj *tere* 'sauman vahvike' (SSA 3: 285 sub *tere*);
- sm mrd *teräs* mrd 'saumaan vahvikkeeksi pantu kapea nahkaliuska t. koristenuha, tere; lujikepiena oven t. ikkunan pielessä', *tere* mrd 'kapea nahkaliuska, vahvike lapikkaan ja saappaan takasaumassa

- t. rukkasesa, kapea kankainen vahvike- t. koristelista esim. vaateen helmassa; kyntämättä jäänyt pellonsuikale vakojen välissä’, *täre* mrd ’saappaan takasauman vahvike’ (SKES 5: 1278–1280; SSA 3: 285);
- is *teräz* ’ohut nahka, joka pannaan kengän ompeleen väliin’ (Nirvi 1971: 583);
 - krj *terä* ’kankaan piedin, leveys’, *tere* ’sauman nahka- t. kangasvahvike’, *A terä* ’laid, kangalaiune riidetükk / ширина, полотнище (ткани)’, *Lõ, A teräs* : *teräksen* ’saumaan vahvikkeeksi ommeltu kapea nahkasuikale; tere’: *’eräkšen kera on ommeldu kengät* (Tunkua), *siäred ommellah teräksen kele* (Nekkula-Riipuskala) (KKS; Makarov 1990: 379);
 - lü *’teräsnahk* ’saappaan varren saumaan ommeltu tere (teri)’, *’terendüs ~ terëndus* ’päätyseinän kolmiomainen yläosa katon kohdalla’ (Kujola 1944: 429);
 - vps *’tera* ’laid (kangalaiune riidetükk) / полотнище (ткани)’, *-’teraiine, -’terejiine: kol’m’erejiine ema* ’kolmest laiust [õmmeldud] naistesärgi alaosa / нижняя часть сорочки [сшита] из трех полотниц’ (Zajceva, Mullonen 1972: 567); *’tera* ’paidan etukappale’, *’teraz* ’saappaan tere’ (SKES 5: 1279);
 - lþLõ *dierie, deäraa* ’sauman tere (nahkaa t. värillistä kangasta)’ (SSA 3: 285).

Läänemeresoome (ilmselt soome või karjala) sõnalaen on Siberist Tomski oblasti Parabeli rajooni vene keeleususest registreeritud *тэря* ’rõiva õmblus, kalavõrgu (nooda) tugevdusõmblus’ (SRNG 44: 89; 41: 150 sub *стёрливать*).

Läänemeresoome etümoloogiatraditsioon (SKES, EEW, SSA) seob käsitletud läänemeresoome sõnapere soome-ugri *resp.* läänemeresoome-volga kihistisse kuuluva põlissõnaga *terä* ’terariista lõikeserv, viljatera’. Häälikuliselt sobiv ja semantiliselt loogilisem etümoloogiline lahendus, mis viib kehakatete arenguga seotud mõistete valdkonda, avaneb kõrvutamisel balti ainesega. Eventuaalne laenualus on blt mrd **stera-*, vrd lt *stara* ’(maa)riba, tükk maad; kalts, narts, räbal; oks, (oksa) haru / der Strich, die Strecke; der Fetzen; der Ast, die Zinke’, (*bikšu*) *stara* ’püksisäär / das Hosenbein’; vrd sl **ster-*: vn *постереть* ’ette, välja sirutama’; ieur arhetüüp: **ster-* ’riba, viirg, kiir’ (ME 3: 1045; LEV 2: 287; Pokorny 2: 1028; Vasmer 3: 379, 380–381, 768). Laialdaselt

levinud analoogiline *er*-järjendiga balti laen ootuspärase *ar* asemel on nt *meri*¹.

Balti keeltes on ulatuslikumalt levinud *b*-laiendiga tüvevariantidist lähtuvad tuletised: ld *sterblē*, *ster̄blē* 'seeliku, naistejaki või -särgi esitükk, põlle alläär kätte võetuna, põlletäis, süli, rüpp; rõiva alläär; katuseräästas / Schoß (beim Sitzen), Rockschoß, Schürzevoll; Dachvorsprung', *sterblēs* pl 'vanapärase naistesärgi (jämedamast riidest) juurdeõmmeldud alläär; naiste püksid', *starblē* '(kuue)hõlm / (Rock)schoß', lt *starbele*, *starbeles* pl 'kant (riietusesemele ääriks õmmeldud riide- või nahariba), palistus, lai ääris / Stoßkante, breiter Saum', *stērbele* ($\bar{e} < e$), mrd *ster̄bele*, *ster̄ble* 'kuuehõlm, kuue alläär, palistus / Rockschoß, Zipfel am Rock, unterer Saum am Rock', *ster̄bele* 'kuuehõlm, palistus, ääris / Rockschoß, Stoßkante'; ieur arhetüüp **ster-b-* '(laili) laotama, välja sirutama, laili puistama, laili pilduma' (ME 3: 1045, 1062, 1063, EH 2: 577; LEW 2: 902; LEV 2: 293; LKŽ; Pokorny 2: 1028).

Uļa Gintnere on kirjeldanud Rucava (Kuramaa) vanapärasest naistesärki, mis oli kaheosaline: üla- e pihaosa õmmeldi peenemast linasest või puuvillasest riidest, juurdeõmmeldav alaosa (*stērbele*) aga jämedamast linasest või takuriidest, mis võeti lahti ja pesti üsna tihti; selline praktika oli iseloomulik kogu Lätile (vt Gintnere). Samalaadseid nn alusega Eesti naistesärke on kirjeldanud ka Manninen, oletades, et neid võidi kanda juba esiajaloolisel ajal (Manninen 1927: 339–340; vrd M *Naistel`olli vjil nu jakat`amme, alapuyl paglane, ülevestpuylt linane*, VKM 7: 16). Selle teadmise valguses polegi ehk juhus, et ka vps *t'era* jt tähistavad naistesärgi osi.

Arvatakse, et metallisulamit tähistav ee *teras*, sm *teräs* jt on tuletatud eespool mainitud põlistüvest *terä* 'terariista lõikeserv' algse tähendusega 'lõiketerade tegemise materjal', sest seda metallisulamit kasutati alguses just lõiketerade valmistamiseks (Hakulinen 1968: 117, 272). Kui see etümoloogia peab paika, on kõne all lähipiirkonna peaaegu ainus selge päritoluseletusega algupärane (mittelaenuline) terasnimetus. Ent pole

¹ Häälikujärjendite *-ar-* ~ *-er-* ja *ra-* ~ *re-* vaheldus on keelerühma vana murdeerinevusena balti keeltele iseloomulik puhtfoneetiline varieerumine, mitte reeglipärane tüvevokaali vaheldus (ablaut). Nähtus kajastub läänemeresoome balti laenudes. Retsensent kaldub arvama, et lms *meri* on germaani päritolu, mis on siiski välistatud, sest läänegermaani *e*-lised häälikukujud ei tule laenualusena kõne alla (nt vüsk *meri*), kuna esindavad küllaltki hilist häälikuarengut.

sugugi välistatud, et seos *tera-teras* on teisene: kehtiv etümoloogia vajab toeks lisaargumente või suisa ümberhindamist.

tiib 'loomade (lindude, putukate) lendamiselund'

Sõna levib kogu eesti keelealal ja on esindatud peale vepsa kõigis läänemeresoome keeltes. Eesti esinemus on VMSi ja EKMSi (1: 25 Ader; 1: 525 Hoone osad; 2: 328 Külg; 2: 607 Lind; 2: 990 Mõrd; 2: 1136 Noot; 3: 258 Putukad; 3: 544 Regi; 3: 935 Sulg, -e; 4: 497 Veski; 4: 570 Vokk) järgi tihendatult järgmine: R *siib* : *siive*, Põ *tiib* ~ *tiiv* : *tiiva*, *tiivas* : *tiiba* ~ *tiiva*, Lõ *siib* ~ *siiv* : *siiva* ~ *siivo*, *siivas* : *siiba* 'linnu suur hoosulg; suurema linnu (nt hane, pardi) tiib pühkimisvahendina; millegi külmine või väljaulatuv osa (nt tuuliku, nooda, adra tiib); rõiva hõlm jt'; esma-ainingud: Müller 1600–1606: 358 *Tiwade alla*; Rossihnius 1632: 378 *siwade alla*. Eesti laen on bsks *Tiivas* 'Gänseflügel' (Nottbeck 1987: 91).

Läänemeresoome keeltes on sõnal järgmisi vasteid:

- lvS (1774) *tibet* pl 'Flügel' (Winkler, Pajusalu 2009: 196–197), К *tībōz*, *tībōd* pl 'flügel; schwimmflosse' (Kettunen 1938: 423a);
- vdj *siipi* : *siivee* 'linnutiib; (kala)uim; tiib (tuuleveskil, esemeil jne) / крыло; плавник; крыло, лопасть (ветрянки, у предметов и т. д.)' (VKS 5: 213);
- sm *siipi* : *siiven* 'linnun siipi, sulka; kalan evä; nuotanreisi jt / Flügel, Feder, Fischflosse' (SKES 4: 1016–1017); sm > lpPõ *sii' bā*, *-i* 'siipi; eräänlainen (siipi)verkko' (SSA 3: 176);
- is *siibi* : *siiven* 'siipi; tuulimylllyn siivet; nuotan reisi, rysän aita; riihirakennuksen sivussa oleva avonainen kylkikatos' (Nirvi 1971: 531);
- krj *šiipi* : *šiiven*, *šiibi*, *siibi* 'linnun (t. hyönteisen) siipi; evä; siipeä muistuttavien esineiden osista, siiveke' (KKS), A *siibi*, *siivüt* dem, *siivet* pl 'linnu-, putukatiib; kalauim; noodatiivad / крыло птицы и насекомых; плавник (рыбы); крылья невода' (Makarov 1990: 334); krjA > vn mrd *шибанки* pl 'tiivad' (Kalima 1915: 246);
- lü *šīb*, *sīb(i)*, *šīb(i)* 'siipi; sulka; evä (kalan); siipiverkko (nuotan, rysän)', *šībut* dem 'sulka' (Kujola 1944: 390).

Olen juba varem osutanud sõna võimalikule balti päritolule (Vaba 2011b: 48). Siin esitan mõned lisaargumendid selle etümoloogia toeks. Vaatlusalune läänemeresoome tüvi lähtub samast balti laenualusest, kust

ee *teivas*, sm *seivās* jt, kuid tegu on eri laenuga: hlms **sīpa-* ~ **tīpa-* << vlms **sejpa-* ~ **tejpa-* < blt **steiba-*, vrd ld *stiebas* 'mastipuu, tugipost, sammas; kepp, teivas; vars, kõrs, tüügas; sulerood, sulleputk / Mastbaum, Pfeiler, Säule; Stock, Stange; Stengel, Stiel, Halm, Strunk; (Feder)kiel, Federspule', *stiēbti* (*stiēbia*, *stiēbē*) 'kõrgusse kasvama, sirguma; püsti ajama (saba, nina) / (empor)recken, -strecken; hochheben (den Schwanz, die Nase)', *stiēbtis* (*stiēbiasi*, *stiēbēsi*) 'kikivarvule tõusma, end sirutama, sirguma / sich auf die Zehen(spitzen) stellen, sich möglich hoch aufrichten', lt *stiebrs* 'kõrs, vars; kõrkjas, luga; (püssi)toru / Halm (jeder runde Halm); Binse (*Scirpus*), Simse (*Juncus*); Rohr; Flintenlauf', *stiebrī* pl 'pilliroog / Schilf'; ieur arhetüüp **steib(h)-* ~ **stēib(h)-*, **steip-* ~ **stēip-* 'ritv, latt, malakas; kange(stunud); kokku suruma, tihendama / Stange, Stecken; steif; zusammendrängen' (ME 3: 1077–1078; Pokorny 2: 1015; LEW 2: 903–904; LEV 2: 294). (Häälikusubstitutsiooni blt **ei* > vlms **ej* > klms **ei* > hlms *ī* kohta vt lisa Toivonen 1934: 105; Kalima 1946: 132). Analoogilist substitutsiooni eeldavad balti laenud ee *liig*, sm *liika*, ee *riit*, sm *riitta*, ee sm *tiine*, ee *kiitma*, sm *kiittää*. Oletatavasti on laenualuseks olnud kesksooast substantiiv, mille mõnest paradigmavormist läänemeresoome laen on lähtunud (vrd vn neutrumeid *крыло* '(linnu)tiib', *непó* 'sulg, kirjutussulg; kalauim'). Läänemeresoome keeltes, kuid eriti eesti keeles on laialt levinud *as-* ~ *äs-* ja *a-* ~ *ä-* lõpuliste sõnatüvede vaheldus, sh balti laenudes, nt sm *ankerias* ~ *ankeria*, *apilas* ~ *apila*, ee *jääras* ~ *jäär* (sellise sekundaarse arengu vili on ka ee *tiib* ~ *tiivas*, *siiv* ~ *siivas*).

Ee *tiiva* jt semantiline liin 'loomade (lindude, putukate) lendamiselund' on laenualuses ilmekalt esindatud: ld *plunksnos stiebas: iš žąsies stiebo pasidarė plunksnų i rašė* 'sulerood: hane tiivasulest tehti (kirjutus)sulg ja kirjutati' (LKŽ). Vaatlusaluse balti laenualusega rööpne semantiline hargmik on ld sõnal *stāgaras* 'kuivanud, kõvaks muutunud taimevars; kuiv oksaraag; sulerood / dürrer, verdorrter, vertrockneter (Kraut-, Pflanzen) stengel, -strunk; dürrer, blattloser (Baum)ast; dürres Reis; Spule (der Vogelfeder), Federkiel', *stegerỹs* 'kuivanud, kõvaks muutunud vars; sulerood / dürrer, verdorrter, vertrockneter Stengel; Spule (der Vogel)feder, Federkiel' (LEW 2: 891–892).

Ee *tiiva* jt tähendusareng on kulgenud järgmiselt: 'linnu tiiva-, saba-sulg' → 'linnutiib (ja muude loomade lendamis-, liikumiselund)' → 'eseme linnutiiba meenutav külgmiline osa'. Põhjarühma keeltes (sm, lü) tuleb mh esile selle balti laenu algsem tähendus '(linnu) tiiva-, saba-sulg'.

tõrkuma 'mitte kuuletuma, vastu hakkama'

tõrkuma 'mitte kuuletuma, vastu hakkama, vastu puiklema, keelduma; eksima, eksiteele sattuma; (Lõ) värisema' on VMSi ja EKMSi (1: 301 Eksima; 2: 773 Lükkama; 4: 696 Värisema; 4: 458 Vastupanu) järgi levinud kogu eesti keelealal ja hästi tuntud ka kirjakeeles. Wiedemanni sõnaraamat (1973: 1188) esitab *tõrkuma* ja sellega seotud tuletiste kohta rikkaliku materjali, millest on oluline siin esile tuua järgmist: *tõrkuma* : *tõrkuda*, *tõrkma* (d) 'widerstreben, sich weigern, sich widersetzen, sich sträuben, trotzig sein, schmollen; stossen (von Pferden und schlechten Wegen), schüttern; irren, fehlen', *tõrk* : *tõrgu* 'Widerstreben', *tõrgene* : *tõrgese* ~ *tõrgetse*, *tõrges* : *tõrge* ~ *tõrke*, *tõrgus* : *tõrgusa* ~ *tõrgsa*, *tõrkus* : *tõrksa* ~ *tõrkusa* 'widerspenstig, widersprechend, aufsätzig'; *tõrgatama* 'anfahen, schelten', *tõrgastama* 'widerstreben, nicht willfährig sein, sich sträuben', *tõrgutama* 'widerstreben, entgegenstossen, zurücktreiben, entgegenwirken; ärgern, reizen, erbittern; rütteln'; rl Hlj *tostis lienta*, *torguteli* [-o- < -õ-], / *andis leiba*, *auguteli* (VK VI/1–2: 555); esmamainingud: Stahl 1637: 90 *Maulen* / *widerbellen* / *törckma*, 130 *Widersprechen* / *wastotõrckma*; Göseken 1660: 463 *törckuma* / *keelma* 'weigern [negare]', 469 *wasto tõrckuma* 'wiederbellen'.

Eesti verbitüve usutav etümoloogiline vaste on lvK **teṛg*, pr *teṛgāB*, *tüṛg* 'tõrelema, pahandama / zanken, maulen', mida Lauri Kettunen (1938: 415a) on võrrelnud eesti adjektiividega *tõrgene*, *tõrges*. (Muutüveline on lvK *teṛgil*, *teṛgāl* 'tegutsemisaldis; ärritatud; rahutu / bereit, etwas zu tun; aufgeregt; unruhig' < lt *terglis* 'kangekaelne, tõrges, riiakas inimene / störrischer, zänkischer Mensch', Kettunen 1938: 413a.) Teistes läänemeresoome keeltes vasted puuduvad.

Selle eesti sõnapere kohta on esitatud kõhklevaid, üksteisele üsna vastukäivaid arvamusi. Julius Mägiste (EEW 11: 3417–3418) on oletanud, et *tõrkuma* puhul on tegu eesti deskriptiiv(-onomatopoeetilise) *tõr*-tüvega, mida on laiendatud afektiivse *k*-formandiga (< -*kk*-). Postuleerides *tõrkuma* algtähenduseks 'värisema, vabisema, rappuma / beben, zittern, rücken, rütteln', peab Mägiste mõeldavaks (,scheint es erlaublich zu sein') siduda see põhjalapi verbiga *doargestit* 'väriseda, rappuda' (nii ka Raun 1982: 187; selle seisukoha esitab samuti ETY). Eraldi on Mägiste (EEW 11: 3415–3416) käsitlenud *tõrga-ta-ma*-verbi (< -*hta*-) 'peale kärkima, tõrelema, noomima, sõimama / anfahen, schelten', pidades seda oletamisi

eesti onomatopoeetiliseks verbitüveks, mis on võib-olla tüvesuguluses lõunaeesti verbiga *tõrkuma* 'paukuma, plaksuma (liikumisel) / knallen (beim Bewegen)' (< *tõr-* + afektiiv-deskriptiivne formant *-k-* (< *-kk-*) + kontinuatiivliide *-u-*) ja mis kuuluks sel juhul samasse onomatopoeetilis-deskriptiivsesse perre kui *torisema* ja *tõrisema* 'torisema'. ETY on veel pakkunud oletust, et see võib olla tuletis sõnadest *tõre* 'ebasõbralik', *tore* 'ilus, nägus'.

Leian, et nii häälikuliselt kui ka semantiliselt loogilise, kõiki käsitletud tüvevariante ühendava etümoloogilise perspektiivi pakub balti etümoloogia, millele olen möödaminnes osutanud juba varemgi (Vaba 2011a: 758). Võimalik balti laenualus on **derk-* (~ **derg-*) > ld *dérgti* (*dérgia*, *dérgē*), *deṛgti* = *deṛkti* (*deṛkia*, *deṛkē*) 'lõrtsi sadama; ära mustama, reostama, roojastama; kiruma, laimama, rüvetama, teotama; hävitama, purustama, rikkuma, vigastama, halvasti, oskamatult töötama; end inetult ülal pidama, koerust, üleannetust tegema; kõlvatut, liiderlikku elu elama; teesklema; peksma, lööma', *dérgēti*, *deṛgēti* 'rikkuma, vigastama, ära raiskama, kulutama; põlgama, kiruma; (van) vihkama', *dergūs* 'kole, jälk, vastik', mpr *dergē* '(nad) vihkavad', *dergēuns* 'talumatu, väljakannatamatu; vihatud, põlatud', lt mrd *dergt* [derkt] (*derdz*, *derdza*) 'rebima, lõhkuma, tirima, sikutama; pidevalt valutama', *deṛgtiēs* [derkties] 'vastik, ebameeldiv, eemaletõukav olema, tülgestama, jälkustunnet tekitama / zuwidersein, anekeln', *dergīs* 'tüli, riid / der Streit, Konflikt, Kampf', mrd *deṛdzētiēs* 'kurjustama, tõrelema, pahandama, tülitsema, riidlema / zanken, streiten', vrd vn *deṛgamb* 'tõmbama, tirima, sikutama, rebima; kitkuma, (välja) tõmbama; torkima, ärritama, tülitama, häirima, vintsutama; mrd kiruma, tagaselja laimama, tugevasti lööma'; ieur arhetüüp **dergh-* 'rebima, lõhkuma, tirima, sikutama; valutama' (LKŽ; ME 1: 456, 457; Pokorny 1: 251; LEW 1: 103; *drégti*; LEV 1: 210; Toporov 1975: 331; 1979: 71).

Blt **-rk-* ootuspärane läänemeresoome substituuat on **-rk-* (> ee-lv *-rg-*; sellist substitutsiooni esindab lvK *teṛgāB*), kuid ei ole välistatud substitutsioon **-rkk-* (> ee *-rk-*). Samuti võib see olla teisese arengu tulemus: *tõrkuma* : *tõrgun* on kohanenud frekventatiivsust väljendavate astmevahelduslike *uma*-verbidega (liite kohta vt Hakulinen 1968: 222–223). *tõrkuma*-verbist lähtuvad verbaalnoomenid *tõrk* ja *tõрге* 'masina töövõime kadu vms; tegutsemisvõime pidurdumine, vastumeelsus midagi teha', samuti eespool nimetatud eesti murdeverbid *tõrgatama*, *tõrgastama* ja *tõrgutama*.

Võib täheldada *tõrkuma* semantilist põimumist *tõrjuma*-perega 'eemale ajama, peletama; midagi ebasoovitavat ära hoidma; mitte nõustuma, tagasi ajama, eitama; kellessegi halvustavalt suhtuma ja teda vältima', mrd *tõrjus* 'tõrkuja, kangekaelne'.

Lühendid

D – Hiiumaa [lühend Wiedemanni sõnaraamatus]; d – Tartu ja Võru murre, ka lõunaeesti kirjakeel [lühend Hupeli ja Wiedemanni sõnaraamatus]; (ee)Lõ – lõunaeesti murdekeel; (ee)M – eesti keele Mulgi murre; (ee)Põ – põhjaeesti murdekeel; (ee)R – rannikumurre; (ee)S – saartemurre; (krj)A – aunusekarjala keel; (krj)Lõ – lõunakarjala murded; (krj)T – tverikarjala keel; lpPõ – põhjalapi keel; lpLõ – lõunalapi keel; mrd – murdesõna; O – Saaremaa [lühend Wiedemanni sõnaraamatus]; rl – rahvaluulekeel

Muud lühendid

dem – deminutiiv; pl – pluural; pr – preesens; van – vananenud

Kirjandus

EEW 1–12 = Julius Mägiste 2000. Estnisches etymologisches Wörterbuch 1–12. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.

EH 1–2 = Jānis Endzelīns, Edīte Hauzenberga 1934–1946. Papildinājumi un labojumi K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīcai I–II. Rīgā: Herausgegeben vom lettischen Kulturfonds / Grāmatu apgāds.

EKMS 1–4 = Andrus Saareste 1958–1963. Eesti keele mõisteline sõnaraamat 1–4. Stockholm: Vaba Eesti.

Endzelīns, Jānis 1961. Latvijas PSR vietvārdi I:2. Rīgā: Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijas izdevniecība.

ÈSSJa 16 = Этимологический словарь славянских языков, 1990. Праславянский лексический фонд. 16. Отв. ред. О. Н. Трубачев. Москва: Наука. <http://etymolog.ruslang.ru>.

Göseken, Heinrich 1660. Manuctio ad Linguam Oesthonicam. Anführung zur Öhstnischen Sprache, Bestehend nicht alleine in etlichen præceptis und observationibus, Sondern auch In Verdolmetschung vieler Teutschen Wörter. Reval: Adolph Simon.

Hakulinen, Lauri 1968. Suomen kielen rakenne ja kehitys. Kolmas, korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.

- Hupel, August Wilhelm 1780.** Ehstnische Sprachlehre für beide Hauptdialekte den revalschen und den dörptschen; nebst einem vollständigen Wörterbuch. Riga, Leipzig: Johann Friedrich Hartknoch.
- Jaunius, Kazimieras 1972 [1879–1903].** Kalbininko Kazimiero Jauniaus rankraštinis palikimas. Katalogas ir publikacijos. Рукописное наследие языковеда Казимераса Яунюса. Каталог и публикации. Parengė S. Skrodenis. Spec. redaktorius A. Lukošius. Vilnius: Lietuvos TSR valstybinė respublikinė biblioteka.
- Kalima, Jalo 1915.** Die ostseefinnischen Lehnwörter im Russischen. Akademische Abhandlung. Helsingfors: Druckerei der Finnischen Literaturgesellschaft.
- Kalima, Jalo 1936.** Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 202.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kalima, Jalo 1946.** Arveluja *seikka* sanan alkuperästä. – Virittäjä 2, 129–133.
- Kettunen, Lauri 1938.** Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae V.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Koivulehto, Jorma 1971.** Vanhimmista germaanis-suomalaisista lainakosketuksista. Sm. *karsia* ~ germ. **skardian*. – Virittäjä 4, 380–388.
- Koivulehto, Jorma 1999.** Verba mutuata. (= Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 237.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Koponen, Eino 1998.** Eteläviron murteen sanaston alkuperä. Itämerensuomalaista etymologiaa. (= Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 230.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Kujola, Juho 1944.** Lyydiläismurteiden sanakirja. Ainekset keränneet K. Donner, J. Kalima, L. Kettunen, J. Kujola, H. Ojansuu, E. Pakarinen, Y. H. Toivonen, E. A. Tunkelo. Toimittanut ja julkaissut J. Kujola. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae IX.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Laanest, Arvo 1997.** Isuri keele Hevaha murde sõnastik. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- LEV 1–2** = Konstantīns Karulis 1992. Latviešu etimoloģijas vārdnīca 1–2. Rīga: Avots.
- LEW 1–2** = Ernst Fraenkel 1962–1965. Litauisches etymologisches Wörterbuch 1–2. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Makarov 1990** = Г[ригорий] Н[иколаевич] Макаров 1990. Словарь карельского языка (ливвиковский диалект). Петрозаводск: Карелия.
- Manninen, Ilmari 1927.** Eesti rahvariiete ajalugu. Tartu: Postimees.
- ME 1–4** = K. Mīlenbacha Latviešu valodas vārdnīca 1–4, 1923–1932. Redīgējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. Rīgā: Herausgegeben vom lettischen Bildungsministerium / Herausgegeben vom lettischen Kulturfonds.

- Müller 1600–1606** = Külli Habicht, Valve-Liivi Kingisepp, Urve Pirsu, Külli Prillop 2000. Georg Mülleri jutluste sõnastik. Toim. Jaak Peebo. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 12.) Tartu: Tartu Ülikool.
- Nirvi, R. E. 1971.** Inkeröismurteiden sanakirja. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVIII.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Nottbeck 1987.** 1001 Wort Baltisch. Gesammelt und herausgegeben von Berend von Nottbeck. Köln: Verlag Wissenschaft und Politik.
- Otkupščikov 1967** = Юрий Владимирович Откупщиков 1967. Из истории индоевропейского словообразования. Ленинград: Издательство Ленинградского университета.
- Pokorny 1–2** = Julius Pokorny 1949–1959. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch 1–2. Bern: A. Francke AG Verlag.
- Preobraženskij 1959** = Александр Григорьевич Преображенский 1959 (1910–1914). Этимологический словарь русского языка 1. Москва: Государственное издательство иностранных и национальных словарей.
- Punžina 1994** = A[лександра] B[асильевна] Пунжина 1994. Словарь карельского языка (тверские говоры). Петрозаводск: Карелия.
- Raun, Alo 1982.** Eesti keele etimoloogiline teatmik. Rooma–Toronto: Maarjamaa.
- Ritter, Ralf-Peter 1993.** Studien zu den ältesten germanischen Entlehnungen im Ostseefinnischen. (= Opuscula Fenno-Ugrica Gottingensia V.) Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien: Verlag Peter Lang GmbH.
- Rosihnius 1632** = Valve-Liivi Kingisepp, Külli Habicht, Külli Prillop 2002. Joachim Rosihniuse kirikumanaalide leksika. Toim. Jaak Peebo. (= Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 22.) Tartu: Tartu Ülikool.
- Ränk, Arvi 1995.** Eesti etnograafia sõnastik. Tallinn: [Ränk].
- SRNG 1–** = Словарь русских народных говоров 1–, 1965–. Ленинград: Наука.
- SKES 1–7** = Yrjö H. Toivonen, Erkki Itkonen, Aulis J. Joki, Reino Peltola. Suomen kielen etymologinen sanakirja 1–7, 1974–1981. (= Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Smoczyński, Wojciech 2016.** Słownik etymologiczny języka litewskiego. Wydanie drugie, poprawione i znacznie rozszerzone. Na prawach rękopisu. <https://rromanes.org/pub/alii/Smoczy%C5%84ski%20W.%20S%C5%82ownik%20etymologiczny%20j%C4%99zyka%20litewskiego.pdf>.
- SSA 1–3** = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1–3, 1992–2000. Päätt. U.-M. Kulonen. (= Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556. Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskuksen julkaisu 62.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Stahl, Heinrich 1637.** Anführung zu der Estnischen Sprach, auff Wolgemeinten Rath vnd Bittliches Ersuchen, publiciret von M. Henrico Stahlen. Revall: Chr. Reusner.

- Zajceva, Mullonen 1972** = М[ария] И[вановна] Зайцева, М[ария] И[вановна] Муллонен 1972. Словарь вепского языка. Ленинград: Наука.
- Toivonen, Yrjö Henrik 1934.** Etymologisia huomioita. – Virittäjä 2, 105–108.
- Toporov** = Владимир Николаевич Топоров 1975–1990. Прусский язык. Словарь 1–5. Отв. ред. В. В. Иванов. Москва: Наука.
- Vaba, Lembit 1989.** Balti laensõnad läänemeresoome maastikusõnavaras. – Keel ja Kirjandus 3, 138–141; 4, 206–218.
- Vaba, Lembit 1990.** Die baltischen Sonderentlehnungen in den ostseefinnischen Sprachen. – Itämerensuomalaiset kielikontaktit. Itämerensuomalainen symposium 7. kansainvälisessä fennougristikongressissa Debrecenissä 27.8.–1.9.1990. (= Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 61.) Helsinki, 125–139.
- Vaba, Lembit 1997.** Ostseefinnisches *meri* 'Meer' – doch ein baltisches Lehnwort. – Finnisch-ugrische Sprachen in Kontakt. Vorträge des Symposiums aus Anlaß des 30-jährigen Bestehens der Finnougristik an der Rijksuniversiteit Groningen 21.–23. November 1996. Maastricht: Shaker, 225–231.
- Vaba, Lembit 2011a.** Balti laenude uurimine avab meie kauget minevikku. – Keel ja Kirjandus 10, 734–763.
- Vaba, Lembit 2011b.** Language contacts between Baltic and Finnic languages – an exhausted issue in linguistic research? – Congressus XI. Internationalis Fenno-Ugristarum Piliscsaba, 9–14. VIII. 2010. Pars VI. Dissertationes symposiorum ad linguisticam. Piliscsaba: Reguly Társaság, 44–52.
- Vaba, Lembit 2015.** Sõna sisse minek. (= Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 73.) Tallinn: [Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts].
- Vasmer, Max 1–4** = Макс Фасмер 2004. Этимологический словарь русского языка 1–4. Перевод с немецкого и дополнения академика РАН О. Н. Трубачева. Москва: Астрель Аст.
- Vilbaste, Gustav 1993.** Eesti taimenimetused. (= Eesti TA Emakeele Seltsi toimetised 20 (67).) Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia.
- VK VI/1–2** = Vana kannel VI/1–2. Haljala regilaulud, 1989. Toim. Eduard Laugaste. Tallinn: Eesti Raamat.
- VKM 7** = Ennemustitsel Mulgimaal, 2008. Toim. Helju Kaal, Mari Must, Eevi Ross. (= Valimik korrespondentide murdetekste 7.) Tallinn: Emakeele Selts.
- VKS 1–7** = Vadja keele sõnaraamat 1–7, 1990–2011. Toim. Elna Adler, Merle Leppik, Silja Grünberg. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1973 [1893].** Estnisch-deutsches Wörterbuch. Vierter unveränderter Druck nach der von Jakob Hurt redigierten Auflage. Tallinn: Valgus.

Winkler, Eberhard, Karl Pajusalu 2009. Salis-livisches Wörterbuch. Herausgegeben von Eberhard Winkler und Karl Pajusalu. (= Linguistica Uralica. Supplementary Series 3.) Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.

Võrgumaterjalid

EMS = Eesti murrete sõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/ems/>.

ERA = Eesti rahvalaulude andmebaas. <http://www.folklore.ee/regilaul/andmebaas/>.

ETY = Eesti etümoloogiasõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/ety/>.

Gintnere = Uļa Gintnere. Kā apģērbt rucavnieci? https://kfvc.liepu.lv/faili/2_Gintnere_Ka_apperbt_ruc.doc.

KKS = Karjalan kielen sanakirja. <http://kaino.kotus.fi/cgi-bin/kks/karjala.cgi>.

LKŽ = Lietuvių kalbos žodyno (t. 1–20, 1941–2002) elektroninio varianto I leidimas 2005. <http://www.lkz.lt>.

MES = Mulgi sõnastik. <http://www.eki.ee/dict/mulgi/>.

SMS = Suomen murteiden sanakirja. <http://kaino.kotus.fi/sms/>.

VMS = Väike murdesõnastik. <http://portaal.eki.ee/dict/vms>.

Alternative etymologies VI

LEMBIT VABA

The article presents new or revised etymologies for the words *luga* (*Juncus*), *karsima* ‘to cut off branches’, *tera(s)* ‘strip of leather for reinforcing stitching’, *tiib* ‘animals’ (birds, insects) flying organ’ and *tõrkuma* ‘to not obey, resist’.

The vernacular word *luga* : *lua* ~ *loa* ~ *luga*, denoting herbs of the genus *Juncus*, is known in the South Estonian dialect area and in some adjacent dialects. This plant name has been adopted as the official Estonian word for the plant family *Juncaceae* and the genus *Juncus*: *loalised* and *luga* respectively. The word *luga* is not found in other Finnic languages, and has been regarded as of unknown etymological origin. I suggest a possible Baltic origin, comparing Estonian *luga* to Latvian *luga*, also *luga* ‘swampy floating mat in an overgrown lake’ and Lithuanian *lūgas*, *lūžas* ‘low spot submerged by river; swampy river branch; pool of water; muddy pool, quaking bog; pond; deep spot in a river’, *liūgas* ‘small marsh, morass’, *liugėti* (*liūga*, *liugėjo*) ‘to sway, waver’. The comparison is based on two facts: *Juncus* plants grow in humid and wet meadows, pastures, and on the banks of bodies of water; according to semantic typology, the name for the place where the plant grows may have begun to denote the plant itself. The presumptive loan base featured the vowel *u-*, not *ū-* (**luga-* ~ **lugā-*), as Baltic *ū* > Finnic *ū*, but the phonetic structure of the loan base does not allow for further specification as to whether the word is an older Baltic or newer Latvian loan; however, considering the relatively small South Estonian usage area of *luga*, the newer Latvian loan hypothesis is more likely.

The verb *karsima* ‘to cut off branches’, known in the Coastal and Islands dialects of Estonian, has equivalents in all Finnic languages except Livonian. It is an eventual Baltic loan: **skardī-* > Old Proto-Finnic **karti-* > Late Proto-Finnic *karsi-*, compare to Lithuanian *skardýti* (*skārdo*, *skārđė*), *skárdyti* (*skárdo*, *skárdė*) ‘to kill, butcher (animals); to cut, sever; to tear apart, rend with teeth, rip, break (e.g. thunder breaking trees) etc’, Latvian *skārdīt* ‘to break into small pieces, stamp, pound, pulverize’. Jorma Koivulehto has suggested a Germanic etymology for the verb *karsia*: Proto-Germanic **skardian-*, compare to Old Icelandic *skerða* ‘to dent, damage, reduce’, Old English *scierdan* ‘to wound’, vüsk *skerten* ‘to tear apart, injure, cripple, reduce’. As with Baltic loans, the older stratum of Germanic loans also took part in the phonological change *ti* > *si*, as a result of which both etymologies are acceptable from a phonological point of view, where

both the Baltic and Germanic loan base is related to the same Indo-European archetype: semantically, however, the Baltic verb is closer to the Finnic *karsima*.

Finnic *terä* represents many homonymous stems of different origin: ‘cutting face of an edge tool; grain; strip of leather for reinforcing stitching etc’. I have previously shown that Finnish *terä* ‘sun/moon disc; corolla, petal; blossom’ as well as Estonian *tera* ‘(sun)ray’ and *terendama* ‘to reflect in the air, loom’ are old Baltic loans: < Baltic dialectal **stera-* ‘ray, reflection, gleam, glow’. In the article I seek to demonstrate that this same Baltic dialectal loan base **stera-* is also the source of North Estonian *tera*, *teras*, South Estonian *teräs(s)* etc ‘strip of leather for reinforcing stitching’. The word has been recorded in all Finnic languages except Livonian, e.g. dialectal Finnish *teräs* ‘strip of leather for reinforcing stitching; peripheral slat of door or window’, *tere* ‘strip of leather’; unplowed wedge of field land between furrows’, Karelian *terä* ‘width of fabric’ etc. Finnic etymological tradition links this word family to the native Finno-Ugric (more specifically Finnic-Volgaic) word *terä* ‘cutting face of an edge tool, grain’. However, a Baltic etymology is both phonologically appropriate and semantically more logical, drawing a connection to concepts related to the development of clothing. The eventual loan base is Baltic dialectal **stera-*, compare to Latvian *stara* ‘zone, piece of land; rag, tatter; branch, twig’, (*bikšu*) *stara* ‘trouser leg’; compare to Slavic **ster-*: Russian *нрочмепѣмь* ‘to stretch forward, out’; Indo-European archetype: **ster-* ‘band, line, ray’. In the Baltic languages, derivatives with a *b* are more common: Lithuanian *sterblė*, *stėblė* ‘skirt, front piece of woman’s skirt or jacket, bottom edge of a piece of clothing; katuseräästas’, Latvian *starbele*, *starbeles* ‘ridge (a strip of fabric or leather sewed on to a piece of clothing to serve as a hem), fringe, wide hem’, *stėrbele* ‘coat hem, fringe, gird’; Indo-European archetype **ster-b-* ‘to spread out, stretch out, strew, scatter about’.

Coastal *siib* : *siive*, North Estonian *tiib* ~ *tiiv* : *tiiva*, *tiivas* : *tiiba* ~ *tiiva*, South Estonian *siib* ~ *siiv* : *siiva* ~ *siivo*, *siivas* : *siiba* ‘big pinion (of bird); lateral or protruding side of something (e.g. windmill, seine, plow; hem of a piece of clothing etc) has equivalents in all Finnic languages except Veps, e.g. Finnish *siipi* ‘bird’s wing, quill; linnutiib, tiivasulg; fish’s fin; side net of seine etc’, Karelian *šiibi* id. The Finnic equivalents of this word derive from the same Baltic loan base as Estonian *teivas*, Finnish *seiväs* etc, but as a separate borrowing: Late Proto-Finnic **sīpa-* ~ **tīpa-* << Old Proto-Finnic **sejpa-* ~ **tejpa-* < Baltic **steiba-*, compare to Lithuanian *stiebas* ‘spar, buttress, pillar; stick, pole; stalk, reed, stub; quill’; Indo-European archetype **steib(h)-* ~ **stēib(h)-*, **steip-* ~ **stēip-* ‘rod, bar, cudgel; stiff(ened); to compress, tighten’. The semantic line of Estonian *tiib* etc ‘animals’ (birds, insects) flying organ’ is vividly represented in the loan base: Lithuanian *plunksnos stiebas*: *iš žąsies stiebo pasidarė plunksnų i rašė* ‘quill: one made a pen from a quill and wrote’. Analogous substitution is assumed in the cases of Baltic loans such as Estonian *liig*, Finnish *liika*, Estonian *riit*, Finnish

riitta, Estonian and Finnish *tiine*, Estonian *kiitma*, Finnish *kiittää*. Presumably, the loan base was a neutrum noun, one of the forms of which served as the origin of the Finnic loan (compare to Russian neutrum nouns *крыло* ‘(bird’s) wing’, *перо* ‘feather, pen; fish’s fin’. In Finnic languages, especially in Estonian, the alternation of stems ending in *as-* ~ *äs-* and *a-* ~ *ä-* is widespread, including in Baltic loans (e.g. Finnish *ankerias* ~ *ankeria*, *apilas* ~ *apila*, Estonian *jääras* ~ *jäär*; Estonian *tiib* ~ *tiivas* and *siiv* ~ *siivas* are also products of this secondary development. The semantic development of Estonian *tiib* and related forms progressed as follows: ‘bird’s wing or tail feather’ → ‘bird’s wing (as well as the flight/movement organ of other animals)’ → ‘a lateral part of an object that resembles a bird’s wing’. In the Northern Finnic languages (Finnish, Ladic), the original meaning of this Baltic loan comes forward, ‘bird’s wing or tail feather’.

Estonian *tõrkuma* ‘to not obey, resist, hold back, refuse; to err, go astray; (South Estonian) to tremble, shudder’, is an eventual Baltic loan, with a plausible etymological equivalent in Courland Livonian *teṙgāB* ‘(he/she) berates/scolds’: **terk(k)V-* < Baltic **derk-* (~ **derg-*), compare to Lithuanian *dėrgti* (*dėrgia*, *dėrgė*) = *deṙkti* (*deṙkia*, *deṙkė*) ‘to curse, slander, defile, vilify; to ruin, damage, to work poorly, fecklessly; to behave nastily, to be mischievous; to live immorally, licentiously; to hit, strike etc’, *dergūs* ‘ugly, repulsive, disgusting’, Old Prussian *dergē* ‘(they) hate’, *dergēuns* ‘intolerable; hated, despised’, Latvian *dergtiēs* ‘disgusting, unpleasant, repellent, to sicken/disgust’, Indo-European archetype **dergh-* ‘to tear, break, tug, haul; to hurt’. The expected Finnic substitute of Baltic **-rk-* is **-rk-* (> Estonian-Livonian *-rg-*; Courland Livonian *teṙgāB* is an example of this substitution), but the alternative substitution **-rkk-* (> Estonian *-rk-*) cannot be ruled out, or it is the result of a separate development: *tõrkuma* : *tõrgun* has conformed to the pattern of *-uma* verbs (featuring consonant gradation) expressing frequentativity. The verbal nouns *tõrk* and *tõrge* ‘machine failure etc; inhibition of ability to function, reluctance to do something’, as well as some dialectal forms, derive from *tõrkuma*. Previously, hesitant and contradictory opinions have been expressed about this Estonian word family. The Baltic etymology proposed herein unites all of the stem variants discussed in a phonologically and semantically logical manner.

Keywords: etymology, loanwords, Estonian language, Finnic languages, Baltic languages

Lembit Vaba
phorest45@gmail.com